

SCHOO N H E I D

Serie nieuwe gaven van de Geest

Ik heb het geluk gehad, toen ik 20 was, om naast colleges ook een muziekopleiding te kunnen volgen en daarin te kunnen groeien, samen met anderen, in het steeds beter leren spelen en zingen van de mooiste muziek. Het waren gezamenlijke ervaringen van pure schoonheid, waarin wij, studenten en docenten samen, ons uiterste best deden om zo bezield mogelijk weer te geven wat een componist wilde zeggen in die abstracte noten. Wat genoteerd staat in zijn schoonheid laten klinken, in beweging brengen, laten ademen, en tot het gehoor van een ander laten doordringen. Ervaringen die vormend zijn voor de rest van je leven. En die mij ook nu nog iets zeggen over wat schoonheid is. Dat dat ademt, dat dat leeft!

Ik had bovendien het extra geluk dat mijn jaargenoot Daniël Reuss met een paar studenten een 'oude muziek koor' oprichtte. Vanaf het begin zongen wij de motetten van Orlando di Lasso. Die muziek fascineerde hem en via hem gebeurde dat met ons allemaal. Nog niet zo lang geleden maakte Daniël Reuss een CD van de laatste koorwerken van Lassus, muziek waarin de componist afscheid neemt van het leven, op teksten uit Prediker. Muziek als schoonheid die het hele leven omvat. Baren en sterven, breken en bouwen, huilen en lachen, zoeken en verliezen, ontvlammen en verkillen, zwijgen en spreken, liefhebben en haten. De schoonheid, de intensiteit van die muziek moet wel iets te maken hebben met het naderen van de dood. De componist trekt zich terug in zijn binnenste. In alle toonaarden klinkt: *Mediā vita in morte summus* – midden in het leven zijn wij door dood omgeven. 'In het aanzicht van de dood, zegt Daniël in een interview, daalt Lassus af in de diepte van de ziel en zoekt daar iets van betekenis om ons na te laten.'

Er is naar mijn gevoel iets oer- of algemeen menselijks dat oplicht in onze ervaringen van schoonheid. Nog een voorbeeld dat mij trof, in een artikel van een paar jaar terug van Ramsey Nasr. Hij vertelt hoe hij als puber met zijn hele klas door een leraar werd meegenomen naar het concertgebouw, naar een hedendaags-klassieke opera. 'De muziek was werkelijk niet te harden, zegt hij, tot de finale. Tijdens de laatste tien minuten gebeurde iets wat mij stuksloeg: een luide koorzang beëindigde de opera, meerstemmig, in hallucinante harmonieën, terwijl de zangers in gestileerde bewegingen aan het publiek voorbijtrokken. Het was verpletterend en schokkend. Het had de uitwerking van een epifanie. Voor een kort ogenblik deed het me geloven in iets waarvan ik wist dat het niet bestond. De waarde lag louter in de ervaring, die me alles uit handen sloeg. Die ervaring verruimde mijn verbeelding met grof geweld en vergruizelde mijn Waarheid. Ik had geloofd in iets wat mij vreemd was.' Schoonheid – als een doorbraak, de plotselinge ervaring van een diepte in wat je waarneemt en in hoe je het waarneemt. Niet perse religieus, wel iets dat je verbindt met een leven dat groter, omvattender is dan wat je je ooit had kunnen voorstellen.

Maar kunnen we schoonheid dan ook een gave van de geest noemen? Voor Paulus (1 Kor. 12) zijn die gaven zoiets als wat wij nu talenten noemen, allerlei menselijke mogelijkheden, gewoon zoals ze zich voordoen, onverwacht: wijs worden door ervaring, kennis vergaren en overbrengen, zieken genezen, profeteren, in allerlei talen en tongen spreken. Al die menselijke vermogens, zegt Paulus, komen van één en dezelfde geest; net zoals alle mensen, Joden en Grieken, slaven en vrijen voor hem doordrenkt zijn van de kracht van één en dezelfde geest. Paulus lijkt daarmee ook een politieke bedoeling te hebben: de gemeente in Korinthe wil hij smeden tot een éénheid in de verscheidenheid van genadegaven. Tussen al die gaven ziet hij wel allerlei verschillen, maar het gaat hem om de levende, stromende bron waaruit ze voortkomen, want daarin schuilt de verbindende kracht die de gemeente tot gemeente maakt. Als we schoonheid een gave van de geest noemen, dan moet het zoiets zijn: een beweging, een stromende, levende ervaring, waar wij aan deelnemen en waarin wij iets herkennen dat voor ons tegelijk verdiepend en verbindend is.

Twee teksten hoorden we vandaag die goed weergeven wat schoonheid als gave van de geest wel en niet voor ons kan zijn. Augustinus, in de 4e eeuw, vraagt zich indringend af wie of wat dan toch die God is die hem heeft aangeraakt. Het is hem duidelijk dat die niet rechtstreeks te vinden is in alles wat hij aan schoonheid ontmoet. Het gevaar van Augustinus' manier van kijken en van hoe daar in de geschiedenis mee is omgegaan: dat we het genieten van schoonheid zouden moeten wantrouwen; dat de zintuigen ons afleiden van de diepten van de ziel. Een wereld- en lichaamsvijandige levenshouding ligt op de loer. De schoonheid, die je eerst spontaan alle zintuigen doet openen, wordt dan een buitenkant die je verblindt en afhoudt van het innerlijke, goddelijke licht. Van dit dualisme hebben wij nog steeds last, want het verhardt allerlei subtiele onderscheiden tot tegenstellingen: hemel en aarde, lichaam en geest, gevoel en verstand, enzovoort. Maar het mooie is dat Augustinus de schoonheid toch ook ervaart als een bron van godskennis. Hij kan er niet omheen: aan al zijn vezels voelt hij dat in het aards genieten het goddelijke wel degelijk herkenbaar is; en dat het voor een mens onmogelijk is om anders dan via de zintuigen aangeraakt te worden door de geest van God, de Enige Ware.

Mijn kennismaking met Augustinus was op dezelfde leeftijd als dat ik zong in dat spannende koor van studenten en op allerlei manieren de liefde ontdekte. Ik geloofde er helemaal in, en nog steeds, in die correspondentie tussen ons fijnzinnig genieten en dat wat we gebrekkig God noemen. Als het niet de lijfelijke omhelzing zelf is, dan toch wel zoiets als een omhelzing, zoiets als een smaak, een klank, een kleur of een licht. Schoonheid als gave, uitstraling van wat goed is en waar, een levend bewijs dat de liefde sterker is dan de dood.

Maar dan het gedicht van Lucebert, dat hij kort na de Tweede Wereldoorlog schreef. Dat maakte mijn enthousiasme voor schoonheid ineens minder vanzelfsprekend:

*in deze tijd heeft wat men altijd noemde
schoonheid, schoonheid haar gezicht verbrand
zij troost niet meer de mensen*

En erger nog:

*niet meer alleen het kwade,
de doodsteek maakt ons opstandig of deemoedig,
maar ook het goede
de omarming laat ons wanhopig aan de ruimte morrelen*

Weg die zo mooie overeenstemming tussen de ervaring van schoonheid en het mysterie van God. Geen troost meer. Lucebert dicht niet alleen met de gruwelen van de oorlog voor ogen, maar ook met het besef dat wij het houvast aan die levende geest zijn kwijtgeraakt; dat wij ons steeds meer zijn gaan voelen als de verlaten, dolle mens van Nietzsche, die vraagt:

Wat hebben wij gedaan, toen wij deze aarde van haar zon loskoppelden? In welke richting bewegen wij ons? Weg van alle horizonnen? Is er nog wel een boven en beneden? Dolen wij niet als door een oneindig niets? Ademt ons niet de ledige ruimte in het gezicht?

Om deze ontredde kunnen wij niet meer heen. Geloven in schoonheid biedt geen garantie tegen het kwaad. Integendeel: de harmonie, de mooie vorm, de buitenkant, voor je het weet is het schone schijn waarin je gaat geloven. Eigenlijk is het zo met alle taal die regulering en beheersing laat zien: die bedriegt je altijd, zegt Lucebert, die verbergt machtsuitoefening en geweld, onttrekt aan het zicht wat er werkelijk te zien is als je eerlijk bent: afgrond, duistere krachten, dood en verderf. Heeft schoonheid dan helemaal afgedaan? Lucebert is niet voor niets dichter geworden. Hij gaat in de taal zelf de strijd aan met de beheersende en bedrieglijke krachten, met de illusie die iedere taal wekt, dat woorden betekenis kunnen vastleggen, definiëren, bepalen wat is en wat niet. Hij keert daarom de taal binnenstebuiten, scheidt met oude woorden nieuwe ruimten, waarin betekenissen veranderlijk en vloeibaar worden als het leven zelf:

*ik tracht op poëtische wijze
dat wil zeggen
eenvouds verlichte waters
de ruimte van het volledig leven
tot uitdrukking te brengen*

Schoonheid dan toch? Eenvoud, licht, levend water. Daartoe doordringen, met woorden, gaat niet vanzelf, het vraagt strijd. In de taal geen engel blijven, afdalen van de troon van het welsprekend ik, mens worden, de weg gaan van geboorte en ontbinding. Media vita in morte sumus. Zo ontstaan gedichten als momentopnamen op die weg:

*ik heb daarom de taal in haar schoonheid opgezocht
die van de spraakgebreken van de schaduw
die van het oorverdovend zonlicht*

Schoonheid – getekend door spraakgebrek, maar ook door een licht dat ons horen en zien te buiten gaat. Anders dan bij Augustinus, maar ook hier is het schoonheid die door verstarring heen de beweging, de stroming van het volledige leven tot uitdrukking wil brengen, of wij dat nu God noemen of niet. Zoals een bloem die zich, door de kieren in het beton heen, opent naar het licht.

In deze tijd – schreef Lucebert in de jaren 50 van de vorige eeuw. Hoe zou het zijn voor hem in deze, onze tijd? Ik lees zijn gedichten juist nu als aansporing om in opstand te komen tegen de regulatie, tegen de geest-dodende beheersing en machtsuitoefening over het leven waar zovelen van ons, nu ook in deze tijd, zo gemakkelijk en klakkeloos in meegaan. Een aansporing ook om innerlijke muren af te breken, minder angstig te zijn, om de vloeibare mens te worden die hij zich droomt, de mens die zich in vele andere levende wezens kan inleven. Vermoedelijk zou hij zich nu schouder aan schouder met Ramsey Nasr verzetten tegen de vernietiging van het leven op aarde en vooral tegen de aantasting van de schoonheid, onmisbare bron van menselijk leven, al te gemakkelijk gereduceerd tot ornament en louter buitenkant. Gelukkig helpen deze stemmen ons om te blijven verlangen naar de niet-comfortabele, door dood omgeven, echte en oprechte schoonheid die ons soms, als in een lichtflits, tot de kern van ons leven brengt; ze helpen ons om te blijven geloven, zoals Paulus, dat al die verschillende gaven, die onuitputtelijke mogelijkheden van de mens, voortkomen uit één en dezelfde geest, de geest van de liefde die uiteindelijk onze enige bron van leven is. Die geest zegt, met Lucebert: 'Schud dwingende patronen van je af, wees niemand, gedraag je niet, lééf, vorm je niet een of andere identiteit, maar wees iedereen die je zijn kunt, laat alle dichters en heiligen en dronkaards en kinderen in je opstaan en koester ze allemaal.'

Gemakkelijk is het niet en nooit. Oog in oog met de ruimte van het volledig leven houden wij soms de adem in of 'ademt ons de lege ruimte in het gezicht'. Schoonheid, soms is het fascinerend, onthutsend, zelfs beangstigend. Soms is het niet meer dan een herinnering, in ons binnenste, aan een diepe verbondenheid, van vóór de taal en vóór de tijd. Ik geloof dat wij dit allemaal kennen, ieder op zijn of haar manier, en dat het ons kan troosten. 'Muziek kan ik beluisteren in mijn verbeelding, zegt Daniël Reuss tenslotte. Dat is in deze tijd ook mijn redding. Soms is het zelfs mooier! Goede stukken zijn zo rijk aan schoonheid en betekenis, dat je nooit alles kunt tonen. Ze omvatten de hele wereld. Bij uitvoeringen kunnen we als musici steeds maar een paar zaken uitlichten. Maar in de klankkamer van mijn hoofd is alles hoorbaar.'

Zo moge het zijn.

Germain Creyghton